

Svensk befolkningsstatistik 250 år

Vad kan Sverige vara särskilt stolt över?

Sin statistik och sin Statistiska centralbyrå skulle bli ett av mina svar. De är bland de bästa i världen.

Ett sådant svar hade på 1970- och 80-talen uppfattats inte bara som konstigt utan rent av som utmanande. En ohelig allians gick till storms mot statistik och statistikinsamling. Till höger tenderade man se den offentliga statistiken som ett djävulens redskap i händerna på socialister som ville styra befolkningen. Till vänster såg man insamlingen och lagringen av data som det storskaliga teknokratsamhällets övergrepp på humanismen.

Nu är vi lyckligtvis förbi de åren. Förhoppningsvis har vi även passerat de år på 80-talet då SCB skulle »marknadsanpassas» genom att tvingas leta köpare även för den statistik som bör ingå i vår demokratis infrastruktur.

Statistik är inte bara en nödvändig grund för att beslutsfattare ska komma längre än till löst grundat tyckande, »ett avgörande redskap för politiska reformer», som statsminister Göran Persson hävdade på SCB:s stora statistikjubileum i fredags. Tillgång till god statistik har lika mycket omvänd innebörd, nämligen att tidningar, organisationer och enskilda medborgare kan kritiskt pröva sanningshalten i maktens påståenden, till exempel dess skryt om vad reformer lett till.

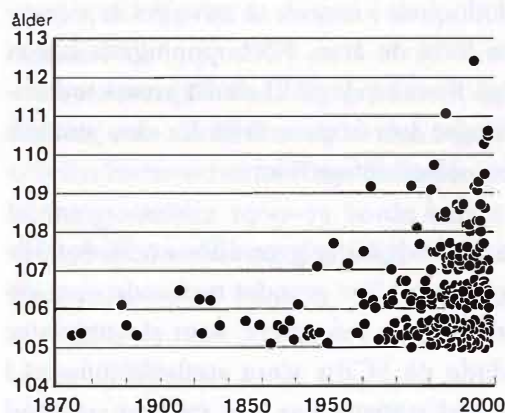
God statistik gör det också möjligt att avslöja myter. Sådana uppstår ständigt i samhällsdebatten. Vi har alla en benägenhet att se vad vi vill se, att förvandla anekdoter till fakta, påstådda »sanningar« till allmänt erkända verkligheter, ideologiska behov till beskrivningar av hur det »är«.

Även statistik står sig ibland slätt; också siffror kräver bra frågor för att kunna ge relevanta svar. Dock, »Fakta sparkar« som Gunnar Myrdal formulerade det. Eller, med ett annat känt citat, man kan lura alla någon gång och några varje gång, men inte alla varje gång. Om alternativa fakta finns kommer i en demokrati, förr eller senare, någon självtänkande person också att påvisa dem.

Leve alltså den goda svenska statistiken, viktigare än på

Fler och fler blir gamla

Antal kvinnor som var minst 105 år vid dödsfallet, 1870–1998

Ett av uttrycken för att medellivslängden ökar. Varje prick representerar en individ som har blivit 105 år eller äldre. Förändringen bland männen är densamma.

Källa: Hans Lundström, SCB

länge. EU har ingen inre polis. Organisationen bygger på rättsgemenskap och statistik. Vi behöver ett kvalificerat SCB också för att kunna avslöja dålig statistik i Europa.

Anledningen till SCB:s jubileumskonferens var att Tabellverket fyller 250 år. Genom beslut i riksdagen, efter kriget och före Gustav III:s envælde, ålades prästerna att från 1749 årligen sammanställa statistik från kyrkoböckerna enligt ett givet formulär. Grundmaterialet fanns redan. Genom kyrkolagen 1686 var det nämligen obligatoriskt att föra kyrkliga »längder« över bland annat dop och begravningar samt att föra en längd över boende i församlingen, den så kallade husförhållningslängden. I och med att alla måste vara med i kyrkan och församlingarna byggde på territoriet kom registren att omfatta samtliga boende.

Med »tabellverket« menas helt enkelt den samling av systematiskt ifyllda formulär över befolkningen som prästerna levererade in, och som än i dag finns kvar i Riksarkivets källare. Organisationen var från början genomtänkt, konstaterar författarna till skriften »Från folkbrist till en åldrande befolkning – glimtar ur en unik befolkningsstatistik under 250 år« (SCB).

Sverige och Finland (som ju då var en del av Sverige) är de enda länder i världen som kan presentera en obruten befolkningsstatistik ända sedan 1749. Att den därtill var av unik och hög kvalitet upplystes svenskarna om av engelska och tyska forskare vid mitten på 1800-talet. Kvaliteten lyftes ytterligare när Statistiska centralbyrån grundades 1858, som en del av finansminister J A Gripenstedts stora liberala reformverk.

Några av SCB:s skickliga medarbetare i dag – Hans Lund-

ström, Åke Nilsson, Britta Hoem och Elisabeth Landgren Möller – presenterade analyser ur jubileumsskriften. De gav goda belägg för att man med omsorgsfull bedömning av ett gott statistiskt underlag kan göra iakttagelser som går utöver det vi redan tror oss veta.

Jag fastnade för fem intressanta iakttagelser om nuet:

1. *Kriget mellan regionerna.* Det är inte så enkelt, ens i statistisk mening, som att storstädernas expansion utarmar övriga län på folk. Motsättningen mellan storstäderna och övriga landet är åter på väg att få enorm laddning i Sverige. Därför är det viktigt att se vad som sker. Genom att jämföra Stockholms län med Jämtlands län kunde Åke Nilsson påvisa att huvudskälet till folkminskningen i Jämtland på senare år är kraftigt fallande födelsetal, inte utflyttningen. För första gången råkar låga födelsetal sammanfalla med viss nettoutflyttning. På 60-talet var det utflyttning men många födda. På 70- och 80-talen föddes få, men många flyttade tillbaka. På 90-talet, däremot, går båda tendenserna i samma riktning. Därav en extra kraftig effekt.
2. *Frågan om födslarna.* Britta Hoem sa sig börja befara att de senaste två årens låga fruktsamhetstal består trots bättre tider. Sverige har nu den lägsta fruktsamheten i sin historia, mindre än 1,5 barn per kvinna i fertil ålder, vilket innebär cirka 88 000 födda i år (mot 124 000 per år i början av 90-talet). »Vi följer statistiken månad för månad, men ser inga tecken på att fruktsamheten stiger.« 1,5 är en normal europeisk nivå numera, men de svenska befolkningsprognoserna bygger på 1,8 barn per kvinna. Skillnaden har visst intresse, minst sagt, för åldersbalansen när fyrtinglisterna blir gamla.
3. *De nya svenskarna.* Vi har ännu inte fullt tagit till oss att Sverige på kort tid har haft en invandring som i absoluta tal

är lika stor som hela den svenska Amerika-utvandringen, ca 1 miljon personer. I flera svenska storstadskommuner kommer om tio år 60–70 procent av gymnasieeleverna att ha åtminstone en förälder med »utländsk« bakgrund. Sverige måste på ett helt annat sätt lära sig leva med, som en källa till nyfikenhet och inspiration, att människor har olika bakgrund och här förenas i gemensam delaktighet.

4. *De nya utvandrarna.* SCB påvisar en kraftig ökning av utvandringen av svenska medborgare från Sverige, och den förklaras inte av att invandrare återvänder till sina ursprungsländer. Senare års flyktinginvandrare återvänder i mindre grad än 60-talets arbetskraftsinvandrare. Utvandringen av svenska medborgare har tredubblats under 90-talet, till nu 20 000–25 000 per år. I absoluta tal är det ungefär samma utvandring som under perioden 1890–1910, då Amerika lockade.
5. *Vi blir äldre.* »Vi kommer att se en stark ökning i återstående livslängd för dem som redan nått hög ålder«, bedömer SCB. Dramatiken i förändringen underskattas när man använder det vanliga måttet för medellivslängd, nämligen beräknad återstående livslängd vid födseln. Dödstalen har redan sänkts så kraftigt bland barn och förvärvsaktiva att det nu ser ut som om medellivslängden inte ökar så mycket. Men om man tar bort just den effekten, genom att se på återstående medellivslängd för en 65-åring, visar det sig tvärtom att vi på senare år fått ett nytt hack uppåt i kurvan. Det kan komma att förstärkas med de nya genombruten för förebyggande medicin.

Statistiken återger livsvärlden. Tabellerna är fyllda med dramatik. Tabellverket lever. Dess siffror från en gång en tid ger

relief åt frågor om barn och död, äktenskap och skilsmässor, flyttningar och strävanden som alltjämt upptar oss som människor. Reproduktionen och dess frågor kommer aldrig att slås ut av IT.

14 november 1999